

9. HAFTA

AIT182 ve AIT282

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II

KBUZEM

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

Türkiye'nin Dış Politikası ve İlişkileri (2)

1932-1939 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Politikası

1. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne Girmesi (1932)

Birinci Dünya Savaşı sürerken ABD Başkanı W. Wilson tarafından kendi adı ile anılan bir takım prensipler ortaya konmuştu. Bunlardan biri de Milletler Cemiyeti'nin kurulması idi. Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri bu savaşın acı tecrübelerini göz önünde tutarak, bundan böyle yeni savaşlar önlemek, uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözüme kavuşturmak, uluslararası hukuka saygılı olmak ve uluslararası işbirliğini geliştirmek, böylece barış ve güvenliği korumak amacıyla evrensel bir örgüt olarak, Milletler Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu amaçlar doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı sonrasında galip devletler tarafından, 10 Ocak 1920'de Cenevre'de Milletler Cemiyeti (Cemiyet-i Akvam) kuruldu. Fakat cemiyet yine güçlü devletlerin etkisi altına girdi. Zira Milletler Cemiyeti gerçekte savaşı kazanan devletlerin savaş sonrasındaki statükoyu korumak, (Versay Antlaşması ile sağlanan durumun devamını sağlamak) yani kazançlı konumlanın sürmek amacıyla kurdukları bir örgüttü. Türkiye,

başlangıçta gerek Musul Meselesinde Milletler Cemiyeti'nin taraflı tutumunun, gerekse Sovyetler Birliği'nin cemiyete bakışının olumsuzluğu yüzünden cemiyete girmek için müracaatta bulunmamıştı. Buna karşın, 1930'da Briand-Kellog silahsızlanma Konferansı çalışmasına aktif olarak katılması, kendisinin Milletler Cemiyetine gireceğini kesin olarak göstermiştir. Cemiyete girmenin kendisini Batı ile kaynaştıracağını düşünen Türkiye prensip olarak katılma kararı almışsa da Atatürk, Cemiyetin Türkiye'yi davet etmesini beklemeyi tercih etti. Nitekim Türkiye'nin üyeliği, Milletler Cemiyeti'nde ilk kez görülen bir uygulamayla İspanya temsilcisinin girişimi, Yunan temsilcisinin desteği ile üyelerin çoğunluğunun 6 Temmuz 1932'de Genel Kurula sunduğu bir önerenin oybirliği ile kabulünden sonra Genel Sekreterin daveti üzerine gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne giriş işlemleri, 18 Temmuz 1932'de Genel Kurul'un ittifakla aldığı bir kararla tamamlanmıştır. Türkiye Milletler Cemiyeti'ne girdikten sonra anlaşmaya sadık kalmış barış ve ortak güvenlik için bütün gücüyle çalışmış, saldırgan devletlere karşı alınan önlemlere tereddüt etmeden katılmıştır.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi, boğazlar meselesinin lehimize çözümlenmesini sağlamıştır (1936 - Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar Meselesi lehimize çözümlenmiştir).

Uyarı: Türkiye'nin üye olduğu ilk uluslar arası örgüt Milletler Cemiyeti'dir.

2.Balkan Antantı (1934)

Şekil 1. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Yugoslavya Kralı Aleksandr'la.

1930 yılından sonra Avrupa'da ortaya çıkan devletlerarası kutuplaşmalar yeni bir savaşın da ilk işaretlerini vermeye başlamıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın mağlup devleti Almanya ile savaşın galip devleti görünse de mağlup muamelesi gören İtalya saldırgan bir tutum içerisine girmişlerdi. Balkan devletleri bu iki devlet tarafından sürekli tehdit ediliyordu. Bu durum karşısında Balkan devletleri muhtemel bir saldırı karşısında güçlerini birleştirmek için prensip kararı aldılar. Balkan devletleriyle geniş bir çerçevede ilişkileri geliştirme fikrini ilk olarak Türkiye ortaya atmıştır. Bükreş'teki Türk elçiliğinde görevli Hüseyin Ragıp (Baydur) Romanya Dışişleri Bakanı'na tüm Balkan devletlerini içeren bir Balkan Pakti'nin oluşturulmasını önermiştir. Onu takip eden yıl, Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü (Aras) "Balkanlar, Balkan halklarına aittir" sloganından hareketle bir Balkan Pakti'nin kurulması fikrini savunmuştur. 1929 Dünya ekonomik krizi, Balkan işbirliğinin gerçekleştirilmesinde diplomatik alanda Türkiye için önemli fırsat olmuştur. İlk Balkan Konferansı, Ekim 1930'da Türkiye ve Yunanistan'ın inisiyatifiyle Atina'da toplanmıştır. Bu konferansta tam bağımsızlığa ulaşmanın yolunun ekonomik bakımdan kendi kendine yeterlilik olduğu vurgulanmıştır. Sonra, İstanbul, Bükreş ve Selanik'te her yıl tekrarlanan konferanslar

bir takım işbirliği örgütlerinin hayat bulmasına vesile olmuştur. Balkanlarda ticaret, sanayi, denizcilik, tarım, turizm, hukuk ve sağlık sahalarında faaliyet gösteren örgütlerden sonra 1932'de Balkan Paketi tasarısı ortaya çıkmış, ancak siyasi işbirliğinin gerçekleşmesi, Arnavutluk ve bilhassa Bulgaristan'ın muhalefeti yüzünden gecikmiştir. Balkan Paketi'nin kuruluşuna giden yolda ilk siyasal girişim, Türkiye ile Yunanistan'ın 14 Eylül 1933'te Dostluk Antlaşmasını imzalamaları olmuştur. Türk-Yunan Paketi Romanya'yı harekete geçirmiş ve 17 Ekim 1933'te, Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması imza edilmiştir. Bulgaristan'ın revizyonist emellerinden olduğu kadar İtalyan yayılcılığından da endişe eden Yugoslavya, 27 Kasım 1933'te Türkiye ile Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması yapmıştır. Bu gelişmeler Balkan Antantı'nın temelini oluşturmuştur.

9 Şubat 1934'te Belgrad'ta yapılan toplantı sonucunda, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'dan oluşan Balkan Antantı kurulmuştur. Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelmesi, Avrupa'da revizyonist gelişmelere zemin hazırlamıştır. Balkanlardaki Alman ve İtalyan baskısı giderek artıyordu. Arnavutluk, İtalya'nın kontrolü altına girmişti. Bu durumda Balkanlarda Türkiye'nin önderliğini yaptığı statükocu devletler, aralarında yaptıkları ikili anlaşmaları birleştirerek dört devletin katılımıyla Balkan Paketi'ni imzaladılar (9 Şubat 1934). Buna göre;

- Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bütün kendi Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak garanti ediyorlardı.
- Taraflar, bu antlaşmayı imzalamamış olan diğer herhangi bir Balkan ülkesine karşı birbirine önceden haber vermeden siyasî hiçbir harekette bulunmamayı ve siyasî hiçbir yükümlülük altına girmemeyi garanti etmekteydi.
- Antlaşma, taraflarca uygun karşılanacak her Balkan ülkesine açık bulunacaktı.

Balkan Antantı Balkanlar'da barışın korunması konusunda önemli rol oynamıştır. Fakat etkili bir işbirliğinin doğmasını sağlayamamış ve beklenen neticeyi verememiştir. Çünkü Almanya ve İtalya'nın ağır basması Balkan Antantını zayıflatmıştır. 1936'dan itibaren Avrupa'da buhranların şiddetlenmesi ve Berlin-Roma Mihverinin ağır basmaya başlaması, Balkan Antantını da zayıflamaya doğru götürmüştür. 1939 yılının olayları da Balkan Antantını parçalayacaktır.

UYARI: Atatürk, Balkan Antantı'nın kurulması konusunda Yugoslavya Kralı Aleksandr'la bizzat sohbet etmiştir.

3.Boğazlar Sorunu ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)

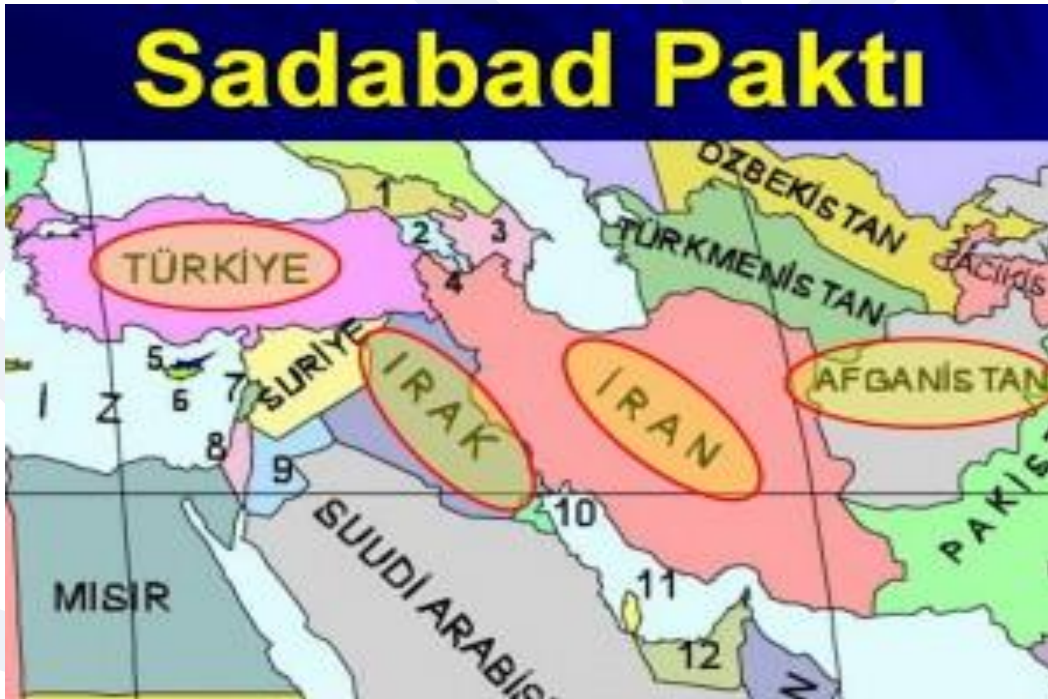
Lozan Arılaşması ile Türkiye'nin egemenliği ve güvenliği açısından eksik kalan en önemli unsur Boğazların Türkiye'nin denetiminde olmayışıydı. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının her iki kıyıları ve Marmara Denizi'ndeki adalar silahsızlandırılmıştı. Türkiye'nin adeta boğazı ölçüsündeki yerlerin güvenliği ise Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştı. Boğazların bu statüsü Türkiye açısından büyük bir risk anlamına geliyordu. Ancak Milletler Cemiyeti'nin barışı sağlamakta etkin olacağı düşüncesi yaygın bir kanaat olduğundan buna güveniliyordu. Oysa Cemiyet, Japonya'nın Mançurya'ya saldırısı, İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali, Almanya'nın Versay Antlaşması'nı hiçe sayarak silahlanması gibi gelişmeler karşısında hiçbir şey yapamamıştı. İkinci Dünya Savaşı öncesi gerginlikler baş gösterince Boğazların statüsü konusunda Türkiye girişim başlattı. Türkiye, 10 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan devletlere birer nota göndererek Lozan Barış Antlaşması'nın 18. maddesinin uygulanamaz hale geldiğini belirtmiş ve kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının tanınmasını talep etmiştir. İtalya dışındaki, bütün taraf devletler bu notaya olumlu cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Türkiye'nin değişiklik isteklerinin görüşülmesi amacıyla 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde bir konferans düzenlenmesi kararlaştırıldı. Yapılan görüşmeler sonucunda 20 Temmuz 1936'da sözleşme imzalandı. Sözleşmeye Türkiye'nin yanı sıra İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya imza attı. 2 Mayıs 1938'de İtalya da sözleşmeye katıldı. Yeni Boğazlar statüsünün ana hatları şöyledir:

- Türkiye boğazlarda asker bulundurabilecektir.
- Türkiye boğazlar üzerinde tam olarak egemendir.

- Boğazlardan her türlü ticari geçiş serbesttir. Türkiye'nin dâhil olmadığı bir savaş çıkarsa bayraklarına ve yüklerine bakılmaksızın her türlü geçiş serbestçe yapılacaktır.
- Türkiye'nin dâhil olduğu bir savaş esnasında ise sadece tarafsız ülkelerin ticaret gemileri bazı şartlarla geçiş yapabilecektir.
- Barış döneminde savaş gemilerinin boğazlardan geçişi konusunda Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere, kıyısı olmayan ülkelere göre farklı statü uygulanacaktır.
- Türkiye savaş durumundaysa veya kendini savaş tehdidi altında görüyorsa Boğazlardan geçişi dilediği gibi kontrol edebilir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Lozan Antlaşması'nda Boğazlarla ilgili Türkiye'nin egemenliğini zedeleyen hükümler kaldırılmıştır. Böylece Boğazlarda Türk egemenliği kesinleşmiştir. Türkiye'nin uluslararası alanda saygınlığı ve önemi artmıştır. Bu antlaşma sürecinde oluşan Türk-İngiliz yakınlaşması Sovyetleri rahatsız etmiş ve Türk-Sovyet ilişkilerinde bir soğuma meydana gelmiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yürürlük süresi 20 yıldır. Ancak bu sürenin bitiminden en az iki yıl önce, taraflardan hiçbirisi sözleşmenin feshini istemezse, sözleşme kendiliğinden yürürlükte kalacaktır. Yürürlük süresi 1956'da sona erdiği halde, feshi istenmediği için sözleşme günümüzde de yürürlükte dir.

4.Sâdâbat Paktı (8 Temmuz 1937)

Daha Millî Mücadele yıllarından başlayan Türk-Afgan dostluğu Afgan Kralı'nın 1928'deki Türkiye ziyareti ile daha da pekişmiştir. Afganistan'ın Atatürk inkılâplarından etkilenmesi ve uygulamaya çalışması Türkiye'nin bu ülkeyle

ilişkilerine özel bir anlam da katmıştır. İki devlet arasında 25 Mayıs 1928'de imzalanan "Dostluk ve işbirliği Anlaşması" ile Afganistan'a subay, öğretmen ve doktor gönderilme kararı alınmıştır. İran ile ilişkiler gerek savaş sırasında gerekse sonrasında sınır bölgesinde yaşayan aşiretlerin yarattığı sıkıntılardan etkilenmiştir.

22 Nisan 1926 tarihli "Dostluk ve Güvenlik Anlaşması" ile gelişme sürecine giren ilişkiler 5 Kasım 1932'de Ankara'da imzalanan "Dostluk, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ile sağlamlaşmıştır. Irak ile Musul meselesi dolayısıyla imzalanan "Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşmasının ardından Irak Kralı Faysal'ın Türkiye'yi ziyareti (6-8 Haziran 1931) ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmuştur. Balkan Antantı ile Batı sınırlarını güvenlik altına alan Türkiye, diğer yandan Doğudaki komşularıyla da iyi ilişkiler kurmak çabası içine girmiştir. Buna karşılık Orta Doğu'da beliren İtalyan tehdidi bölge devletlerinin bir kısmını da Türkiye'ye yaklaştırmıştır. Bu çerçevede Türkiye, İran ve Irak, 3 Ekim 1935 günü Cenevre'de bir Dostluk Paktı imza etmişlerdir. Bunun devamı olarak Türkiye'nin, hem Asya ve Afrika'da genişleme emelleri taşıyan İtalya'ya karşı bir tavır, hem de yurtdışı barış dünyada barış ilkesine bağlılığını gösterdiği bir girişimi olan Sâdâbat Paktı, 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da imza edilmiştir. 5 yıl süreyle imzalanan bu antlaşmayla taraflar, Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellog Paktı'na bağlı kalmayı da kabul etmişlerdir. Antlaşmanın 1. Maddesi ile içişlerine karışmama, 4 ve 5. Madde saldırmazlık, 6. Madde üçüncü devlete karşı saldırıya geçmeme, 7. Madde birbirine karşı gizli örgütleri kışkırtmama ve 8. Madde ile uyuşmazlıkların barışçı yolla çözümü gibi konular yer almıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere pakt daha çok bölgesel anlaşmazlıkların giderilmesini sağlayan bir mahiyettedir. Ekonomik ve kültürel işbirliğine yer verilmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar varlığını sürdüren Pakt, 1955'te Bağdat Paktı'nın kurulması üzerine önemini yitirecektir.

1979 yılında Afganistan'da kurulan yeni rejim ve 1980 tarihinde başlayan İran-İrak Savaşı Paktı ortadan kaldıran gelişmeler olacaktır. Türkiye için Sâdâbat Paktı, Balkan Paktı'nda olduğu gibi Atatürk'ün barışçı dış politikasını ve ülke güvenliği için Batıda ve Doğuda dostluk halkası kurmak istediğini göstermektedir.

5. Hatay Sorunu ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması (1939)

Hatay ve İskenderun Misak-ı Millî sınırları içerisinde idi. Çünkü Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı sırada Türkiye'nin elinde bulunuyordu. Ancak 20 Ekim 1921 'de Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması çerçevesinde sancak bölgesi diye anılan bu bölgede Fransa'nın güdümünde, Suriye sınırları içinde özel bir yönetim rejimi kabul edilmişti. Aynı antlaşmaya göre, bölgenin Türk kimliğinin korunması esası da benimsendi. Lozan Barış Antlaşması sırasında da bu durum aynı şekli ile kabul edildi.

Türkiye, hem Lozan Barış Antlaşması ile tam çözüme kavuşmayan konuları çözmek hem de Misak-ı Millî dâhilindeki topraklarımızı kurtarmak için uluslararası konjonktürel gelişmeleri fırsat bilerek hareket ediyordu. Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandıktan sonra Türkiye bu konuyu da halletmek üzere yoğun bir diplomasi atığına geçti. Zira bu mesele ile özel olarak ilgilenen Atatürk, Boğazlar sorununu çözmek için toplanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması üzerine "Şimdi Antakya, İskenderun yani Sancak meselemiz var" demek suretiyle, geride Hatay sorunun kaldığını, bunun çözümlenmesi için çalışacağını ve bu konunun kendisi için farklı bir anlam taşıdığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk hasta olmasına rağmen ömrünün son günlerinde dahi bu mesele ile yakından ilgilendi. Zira söylediği "Hatay meselesi benim şahsi meselemdir" sözü bunun en açık ifadesidir.

Fransa 1936 yılında Suriye ve Lübnan üzerindeki manda yönetimini kaldırmış bölgeyi tamamıyla Suriye'ye bırakmıştı. Bu arada Hatay ve İskenderun'da Suriye'ye geçmiş oldu. Türkiye bu durumu mevcut statünün değişmesi olarak değerlendirdi. Fransa'ya bir nota vererek Suriye gibi İskenderun sancağına da bağımsızlık verilmesini istedi. Fransa bu öneriyi kabul etmedi. Sorunun Milletler Cemiyeti tarafından çözülmesini teklif etti. Türkiye bu teklifi mecburen kabul etti. Bu arada son gelişmeler bölgede yaşayan Türkleri harekete geçirmişti. İskenderun'da bazı olaylar çıktı. Bu

durum Fransa ile Türkiye'nin arasının açılmasına sebep oldu. Fransa ile Türkiye arasında İngiltere arabulucu rolünü üstlenmişti. Bu girişimler işe yaradı. 1937 yılında Milletler Cemiyeti Sancak Bölgesi için yeni bir statü belirledi. Buna göre İskenderun Sancağı iç işlerinde serbest, dış işlerinde Suriye'ye bağlı olacaktı. Toprak bütünlüğü de Fransa ve Türkiye tarafından garanti edilecekti. İskenderun sancağı için belirlenen yeni statü bölgedeki Fransız görevliler tarafından ciddiye alınmadı. Eski uygulamalarını sürdürdüler. Yeni statünün uygulanmasında Fransız görevlilerin bir takım zorluklar çıkarması Türkiye ile Fransa'yı bir kez daha karşı karşıya getirdi. Türkiye bu konudaki ciddiyetini göstermek için bölgeye 30.000 asker gönderdi. Seçim yapıldı. 40 üyeli meclisin 22 üyeliğini Türkler kazandı. 2 Eylül 1938'de ilk toplantısını yapan Hatay Meclisi bağımsız sancağa Hatay Cumhuriyeti adını verdi. Cumhurbaşkanlığına Tayfur Sökmen, Başbakanlığına ise Abdurrahman Melek, meclis başkanlığına ise Abdülğani Türkmen seçilmişti. Yeni hükümet doğal olarak Türkiye ile ilişkileri geliştirdi. Türkiye'nin kanunlarını kendi ülkesi için de geçerli kıldı. Ayrıca Türk parası kullanılmaya başlandı. 23 Haziran 1939'da ise parlamento kararı ile Türkiye ile birleşme kararı aldı. Aynı gün Fransa ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma ile bu durumun Fransa tarafından da kabul edildiği tescil edildi. 23 Temmuz 1939'da yapılan bir törenle Hatay Türkiye'ye katıldı.